

Маске и маскирање у обичајној пракси

- традиционални и обновљени облици

Маске и маскирање у обичајној пракси - традиционални и обновљени облици

Издавач: Народни музеј Ваљево

За издавача: Јелена Николић Лекић

Аутори каталога: Гордана Пајић, Наталија Марковић

Аутори изложбе: Гордана Пајић, Наталија Марковић, Јелена Николић Лекић

Резезент: др Татјана Бугарски

Превод на енглески: Светлана Миклош Бајић

Лектура и коректура: Маја Гојковић

Дизајн: Душан Арсенић

Стручни сарадници: Снежана Шапоњић Ашанин, Наташа Николић, Слађана Рајковић, Мина Дармановић, Снежана Томић, Ана Ђугуровић, Јелена Арсеновић, Тања Лазић, Петар Делић, Владимир Перић, Данијела Филиповић, Саша Срећковић, Катарина Селенић

Сарадници на терену: Горан Јордански (Лозовик, Велика Плана), Петар Поповић (Рума), Раденко Миловановић (Воћњак, Лозница), Милан Филиповић (Лесковац), отац Предраг Симић (Лаћарак, Сремска Митровица), Златомир Костадиновић (Ваљево), Драган Марић (Ваљево), Ана Васиљевић (Осечина)

Фотодокументација: Народни музеј Ваљево, Етнографски музеј у Београду, Центар за нематеријално наслеђе Србије, Народни музеј Чачак, Народни музеј Шумадије Крагујевац, Музеј „Старо село“ у Сирогојну, Музеј Семберије Бијељина, Центар за културу „Вук Караџић“ Лозница, Ансамбла народних игара и песама „Бранко Радичевић“ Рума, Народни музеј Лесковац, Слађана Рајковић, Милан Веселиновић

Техничка реализација изложбе: Милан Веселиновић, Ђорђе Ђенић, Иван Павловић

Штампа:

Комада:

Увод

Годишњи циклуси, природне појаве и привређивање чврсто су повезани. Посредством њих у свести наших предака стварале су се слике о натприродним бићима и појавама. Циклична понављања ових појава и веровања везаних за њих, временом су створили обичаје препознатљиве за неки одређени крај. У њима учествују представници заједнице користећи различите реквизите, поштујући одређена правила понашања, а не ретко и прерушавајући се у нека друга бића. Временом ови обичаји календар својих дешавања везују за хришћанске празнике, а истраживачи народне религије их називају годишњим обичајима. „Они су се обнављали у унапред одређеном термину и у правилним временским размацима. Та периодичност ритуала имала је, без сумње, један општи циљ: њима се, наиме, обнављао утицај људи на онострано и тако постајао непрекидан”.¹ Према народном календару година се делила на зимско и летње полугође. Сваки од ових циклуса имао је упечатљиве обичаје и ритуале везане за њих. Временом, настала је јака веза између старе, народне религије и хришћанске традиције, па се и ова полугођа називају митровско и ђурђевско.

Многи од ових обичаја у прошлости су били широко распрострањени и део су наслеђа, не само српског и словенског, него и других народа. О њима сазнајемо на основу литературе и музејске грађе. Управо ова два извора чине окосницу и наше музејске презентације о традиционалним обичајима у којима су присутне маске, маскирања и магијске обредне поворке.

Промене у начину привређивања, друштвене и историјске, а пре свега идеолошке околности, утицали су да многи обичаји на нашим просторима од средине 20. века губе на значају, нестају и мењају своју примарну функцију. За овај сегмент музејске презентације од великог значаја су истраживања која су рађена у последње две деценије, као и чланци у писаним и електронским медијима. Од непроцењиве вредности су активности локалних заједница, њихових институција културе (музеји, домови културе, културно уметничка друштва), црквених општина и појединаца који су се ангажовали на обнављању и/или стварању традиције. Неки од њих су били наши непосредни сарадници као казивачи, а неки су нам уступили материјал за нашу музејску презентацију.

Ова музејска прича представља обичаје годишњег и животног циклуса у којима се користе маске и маскирање у традиционалној и/или оживљеној форми обичаја у различитим крајевима Србије.

¹ Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова* (Београд: Нолит, 1991), 289.

Коледари

„Коледарским играма називале су се оне игре којима је отпочињала календарска година. О њиховом постојању сведоче очувани препеви обредних песама са рефреном 'коледо'. Према нашим и словенским аналогијама, овим играма су наши пагански преци прослављали јачање сунчеве моћи о зимској солстицији и долазак новог животног и вегетационог циклуса”.² Слободан Зечевић га доводи и у везу са култом богиње Коледе која је била божанство плодности.³

Исти аутор у својој књизи *Српске народне игре* сматра да овај обичај има сточарски карактер, што се види у прерушавању учесника у леснике, шумске духове, који су у народној религији Срба заштитници стоке. Својим ритуалним понашањем коледари покушавају да заштите стоку од злих сила и болести, обезбеде здравље и успешно размножавање. Ови обреди имају дубоко културно, религијско и практично значење, јер је сточарство одувек имало велики значај у српском традиционалном друштву.

Поворке коледара у свом првобитном облику, у времену кад су настајале, имају обредну и магијску функцију, са циљем да ритуалима и одређеним понашањем изазову и обезбеде напредак и задовољење општих интереса заједнице и друштва.

Коледарске поворке кретале су се селом од куће до куће, почев од Божића па до Богојављења, од 25. децембра до 7. јануара.⁴ Тај период називао се још и некрштени дани, јер се односио на период године када Исус Христ још није био крштен, па се веровало да је то доба када се појављују разна зла митска бића и демони. Циљ коледарских поворки био је да отерају зле силе и караконцуле,⁵ које су се тада појављивале како би обезбедиле домаћину благостање у следећој, наступајућој години.

У поворци су учествовали младићи или ожењени мушкарци, али под условом да су „чисти, односно да не деле пет дана брачну постељу, нити да имају додир са женом. У коледаре нису ишла лица, којима је неко из куће те године умро”.⁶ Такође, коледар није могао бити неко са физичком маном или психички растројен.⁷

² Слободан Зечевић, „Народне игре источне Србије”, *Гласник Етнографског музеја у Београду* бр. 41 (1977): 154.

³ Слободан Зечевић, „Елементи наше митологије у народним обредима уз игру”, *Радови V* (1973): 60–61.

⁴ Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба* (Београд: Вук Караџић, 1990), 115.

⁵ Веровало се да се караконцуле појављују само у периоду Некрштених дана, од Божића до Богојављења. Караконцула је зло митско биће које ноћу улази кроз оцак или може боравити у довратку. Тело јој је црне боје. Нападала је и јахала људе који би се се нашли ван куће или би својим дугим рукама извлачила децу и жене кроз оцак. Када сване караконцула бежи и оставља оног кога је до тада мучила.

⁶ Драгутин М. Борђевић, „Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави”, *Српски етнографски зборник* књ. 70 (1958): 327.

⁷ Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, *Словенска митологија: енциклопедијски речник* (Београд: Zepher book world, 2001), 277.

Коледарски обичаји. - село Пертате (Лесковац);
Др Мил. Милошевић Брвеница, 1958. - рол филм; 6х6;
инв. бр. 19901, Етнографски музеј у Београду

Коледари „оале“ изводе обредну игру.
- Доње Синковце: непознати аутор, 1949.
инв. бр. 3073, Народни музеј Лесковац

Улоге у поворци коледара су унапред биле одређене. Главну улогу имао је „дедица“. Он је обично био најстарији члан поворке, који је остале чланове учио текстовима песама, али и организовао кретање поворке. Остале улоге варирали су у зависности од географске регије. Могли су се наћи: млада, младожења, мајка, баба, оале или лесници, певачи, коњоводац, гајдаџија, грбавац...

Коледари су своје маске правили од тикви и дрвета, украшавали луткама и бојеном хартијом, на главу стављали овчије, или козје коже са роговима, бркове прављене од коњског репа, облачили се у џакове и крпе, око појаса привезивали звона и клепетуше, а у рукама носили сабље, топузе и штапове.⁸ Неки коледари су се одевали и у преврнуте овчије коже.

По изгледу својих маски и реквизита коледари су представљали шумске духове – леснике,⁹ јер „имају рогове и козије ноге, одевени су у бело крзно са широким рукавима“.¹⁰

Током обиласка домаћинстава по селу, они су у свакој кући изводили ритуал борбе са злим духовима. „Коледари играју и скачу по кући, свуда завирују, померају ствари, лупају мочугама по поду, зидовима и намештају, машу сабљама кроз ваздух, борећи се са невидљивим непријатељем (терају караконџуле), правећи притом велику ларму гласно ускликујући и звонећи клепетушама. У својој игри, насрћући једни на друге, симболично су изводили борбу добра против зла, што је посебно одушевљавало гледаоце. Све се то одвија уз обредно певање, благосиљање, наздрављање и музичку пратњу на гајдама“.¹¹

⁸ Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба* (Београд: „Вук Караџић“, 1990), 116.

⁹ Слободан Зечевић, *Српске народне игре, порекло и развој* (Београд: Етнографски музеј, „Вук Караџић“, 1983), 15.

¹⁰ Исто, 69.

¹¹ Драгослав Антонијевић, *Дромена* (Београд: САНУ, Балканолошки институт, 1997), 56.

Коледари на Међународном фестивалу „Сурва“, Културно уметничког друштво „Леминг“. – Перник, Бугарска;
Милорад Мики Радивојевић, 2009. Из приватне колекције Милорада Микија Радивојевића

Коледари су на крају ритуала честитали домаћину и његовој породици празник пожелевши им успех и благостање у следећој години. Народ је веровао да ће посета коледара донети богат приход на њивама, здраву стоку и приплод, отерати зле силе и караконџуле, лечити болесне. Због свега тога, домаћини су радо примали коледаре у своје домове.

Као и у свим обредима и магијским ритуалима, учесници су за своје услуге добијали дарове од домаћина у виду прехрабених производа које је домаћинство имало.

Под утицајем Српске православне цркве која је овај ритуал забрањивала, он је временом и ишчезао. Од друге половине 19. века, коледаре су замениле групе деце под називом коринђаши. Они су на Бадње вече ишли од куће до куће, под прозорима певали песме, али без рефрена „коледо”. У неким крајевима облачили су преврнуте капуте од крзна, крзнене капе, гаравили лица, носили са собом штапове, звона и клепетуше. За отпеване песме били би награђени од домаћина куће.¹²

Коледари на 14. Карневалу у Лесковцу, Културно уметничког друштво „Леминг“ – Лесковац; Милорад Мики Радивојевић, 5. јул 2019. Из приватне колекције Милорада Микија Радивојевића

Коледари на Међународном фестивалу „Сурва“, Културно уметничког друштво „Леминг“ – Перник, Бугарска; Милорад Мики Радивојевић, 29. јануар 2011. Из приватне колекције Милорада Микија Радивојевића

Коледари на Карневалу у Лесковцу, КУД „Леминг“ – Лесковац; Милорад Мики Радивојевић, 6. септембар 2008. Из приватне колекције Милорада Микија Радивојевића

У сарадњи музејског саветника, етнолога Народног музеја Лесковац Слађане Рајковић и Културно уметничког друштво „Леминг” реконструисан је обичај коледовања за потребе сценског наступа. Етнолог Слађана Рајковић се потрудила да сценски постави и презентује коледарске обичаје Лесковачке Мораве на примеру коледарских поворки које су биле заступљене у селу Брза, које се налази код Вучја. Овај пример коледарског обичаја забележио је свештеник Драгутин Ђорђевић, који је годинама бележио народне обичаје, фолклор и говор становништва у Лесковачкој Морави. За кореографију је био задужен уметнички директор КУД-а „Леминг” Милан Филиповић.

Састав ове коледарске групе сачињавају дедица, млада, младожења, лесници и грбавац. Сви учесници су мушког пола и чланови КУД-а „Леминг”. Занимљив је и податак да грбавац, у овој изведби, са собом не води коња, већ медведа (особу прерушену у медведа) што је и био обичај био у Лесковачкој Морави.

Публика је могла да се упозна са овим обичајем на Лесковачком интернационалном карневалу, годишњим наступима КУД-а „Леминг”, а приказан је и публици у Бугарској на Међународном фестивалу „Сурва” у Пернику.

¹² Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад: Музеј Војводине, 1996), 106–115.

Вертепи

Вертепске поворке у српској култури представљају облик народне, поетско-драмске представе, у којом је представљен догађај рођења Исуса Христа. Овај обред настао је под утицајем хришћанске цркве и сматра се да је у Србију дошао у 18. веку са доласком руско-украјинских учитеља и свештеника.¹³

Сама реч *вертеп* односи се на пећину у којој се Исус Христ родио, а у традиционалној божићној поворци вертепом се назива „макета црквице с торњем и крстом, у чијој је унутрашњости, у којој је често горео и мањи фењер, представљена сцена Христовог рођења”.¹⁴

Вертепска поворка креће у обилазак кућа на Бадње вече. У кућама носиоци вертепа певају песме посвећене Христовом рођењу. Поред песама, сваки учесник ове поворке има и своју драмску улогу.

У вертепској поворци учесници имају различите, унапред одређене улоге, које представљају маскиране ликове из Библије – Цара Ирода и три краља: Гашпара, Валтазара и Мелхиора, који су дошли са истока да дарују поклоне новорођенчету Исусу Христу. Поред њих, у поворци су учествовала и два пастира, чије улоге представљају пастире који су први дошли на место рођења Исуса Христа, примивши ту вест од анђела.

Божићни обичаји.
- Банатско Ново село:
Ускоковић Светлана, 1972.
-рол филм; 6х6; инв. бр. 16720,
Етнографски музеј у Београду

¹³ Весна Марјановић, *Вертеп или Бетлехем*,
https://www.academia.edu/39359149/Vertep_ili_betlehem (преузето 1. 2. 2024), 2.

¹⁴ Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад: Музеј Војводине, 1996), 117.

Божјићи обичаји. - Банатско Ново село:
Ускоковић Светлана, 1972. -рол филм;
бхб; инв. бр. 16726, Етнографски музеј у
Београду

Вертеп. - Лаћарак: Владимир Перић, Музеј Срема, 2018.
Центар за нематеријално наслеђе Србије

„Цареви су обучени у шарена одела, а на глави имају високе капе израђене од картона на којима је залепљена хартија у неколико боја. Капе су украшене звездицама. Цареви на леђима носе пелерине, а у рукама сабље...”.¹⁵ Сабље или мачеви били су од дрвета. Капе или круне на главама царева били су ручно израђени, обично од картона украшеног шареним папиром. Осим звездица, на неким крунама била су исписана и имена царева.

Пастири или губе, како су их још називали, на „леђима” су имали кожне капуте са дугачком овчјом вуном са спољне стране. На глави су носили велике издужене шубаре, а у рукама велике овчарске мотке”.¹⁶ Око појаса су носили окачене клепетуше и звона која су служила да домаћинима кућа најаве свој долазак. Пастирске мотке били су дрвени штапови. Пастири су имали народна имена, а у ваљевском крају забележено је да су их називали Станко и Бранко.

„Између себе су носили црквицу дужине око 60, ширине 40 цм. Црквица је са свих страна била излепљена шареним хартијама, а на крову је био постављен мали крст. С једне стране црквице налазио се отвор у који се убацивао металан новац (два, пет или 10 динара), што представља награду вертепима за извођење ове игре. Црквица је имала врата и торањ, као и прозоре. С једне стране отвор се закључавао катанцем, што је требало да спречи да неко неовлашћено не извади новац. Зарада се делила кад се сви вертепи окупе. Откључава се катанац, новац се изручи на сто и подели на равне части међу шесторицом вертепа. Стари

¹⁵ Борислав Вујић, „Вертепи у Ваљеву”, *Велики народни календар за просту 1997 (1997): 224.*

¹⁶ Исто, 224.

извођачи ове игре говорили су да је за 7, 8 дана рада могло добро да се заради. Готово да и не треба говорити да су вертепи били по правилу незапослени или мало запослени људи, па им је овај приход добро долазио”.¹⁷

Миле Недељковић у књизи *Годишњи обичаји у Срба* описује позоришно-драмско дело вертепске поворке почев од „дијалога царева о Христовом рођењу, где често над вертепом укрштају сабље, све до завршног дијалога пастира, обојеног социјално-сатиричном и шаливом нотом, неретко импровизованог од стране самих извођача у овој драми”.

Захваљујући чланку Борислава Вујића „Вертепи у Ваљеву”, објављеном у *Ревизији Колубара*, сазнајемо да су вертепи последњи пут наступали у Ваљеву 1946. године. После тога овај обичај ишчезава у ваљевском крају.

Он бележи да су ваљевски вертепи тридесетих година 20. века ишли не само по кућама, него и по кафанама, посластичарницама, трговинама и занатским радњама. У Ваљеву је тада наступало пет, шест група вертепа, а једна од њих дошла је из Кличевца.

Вертепи са Кличевца. - Ваљево: Данило Цибић, 8 јануар 1932. године.
Збирка Фото клуба у Ваљеву

¹⁷ Исто, 224.

Занимљиво је и то да је буљук деце пратио вертепе, чак да су их малишани имитирали облачећи се у шарена одела. Деца су играла вертепе по свом комшилуку, али нису могла много зарадити својом игром.

После Другог светског рата, због друштвено-политичке ситуације у земљи, овај обичај се једно време није практиковао. Ипак, до ревитализације је дошло у протекле три деценије и то у многим срединама, као што су Срем и Бачка. Један од таквих примера је обновљање обичаја вертепа у сремском селу Лаћарак. Уз помоћ Православне црквене општине Лаћарак, оца Предрага Симића и Удружења „Змај Огњени Вук“, обичај је после дуге паузе обновљен 2004. године. Од тада, сваке године за Бадње вече поворке вертепа круже селом.¹⁸

*Вертепи. - Лаћарак:
Игор Цицмил, 2018.
Из приватне колекције
Владимира Перића*

¹⁸ Овај обичај је описан и у Националну листу нематеријалног културног наслеђа, <https://nkns.rs/cyr/popis-nkns/vertep>.

У поворци вертепа у селу Лаћарак учествују нежењени младићи који су православне вере и редовни су учесници у црквеном животу. Уколико се неки члан друштине ожени, оде да студира, или му обавезе не дозвољавају да даље наступа, замењује га млађи члан, а некада се улоге преносе с колена на колена, са старијег брата на млађег. Неколико дана пред Бадње вече они се окупљају, вежбају кореографију и певање песама. На Бадње вече прво одлазе у цркву где изводе цео обред. После тога креће обилазак по домаћинствима са песмом и звоњавом. Обилазак домаћинства траје до дубоко у ноћ. Домаћини их са радошћу примају, сви чланови породице уживају и са великом пажњом прате радњу обреда. Када се обред заврши домаћин их дарује.

У првој години у којој је обичај био обновљен, учесници у Вертепу навели су да су суграђани били збуњени, јер нису знали како да се понашају, али већ следећих година, када се обичај усталио као пракса, суграђани су се опустили, уживали и непосредно учествовали у догађају.

Данас се у многим срединама, захваљујући црквеним организацијама, општинама и школама, овај хришћански обред полако враћа у живот Срба. Надамо се, да ће се и Ваљевци ускоро, баш као некада, заједно радовати и учествовати у поворкама вертепа.

*Вертепи. - Лаћарак: Игор Цицмил, 2018.
Из приватне колекције Владимира Перића*

Беле покладе

Седмица која претходи Великом или Васкршњем посту у многим крајевима називала се Бела недеља и у прошлости је обиловала многим обичајима. Обиље хране (млеко, сир, јаја), опште весеље, разузданост, праштање и маскиране поворке (комедијаши, шилкани, беле бабе, мачкаре, машкаре, плашила, прочка) важне су одлике овог празника.

Народна веровања везана за Белу недељу имала су и многа локална обележја као што су постављање љуљашки и љуљање као заштиту од вештица, а веровало се да ће оног ко се не љуља болети леђа. У Јарменовцу (Качер) је забележено да љуљашке постављају младе жене и деца и љуљају се „и када су на највећој висини узвикују: Волке ми конопље“!¹⁹ Према народном веровању тих дана посебно треба обратити пажњу и заштити се од вештица, па се малој деци забрањивало да увече излазе, а људи су руке мазали белим луком за који се веровало да својим мирисом може да растера нечисте силе.

Постојале су разне забране као на пример да се не дира ништа што је бело. У неким крајевима су се девојке тог дана веселиле, а у другим су жене играле „затворено коло паунице“ у које нису смели да уђу мушкарци. У овом колу се поскакивало и певало „да би конопље боље расле“.²⁰ У војвођанским селима забележено је да коло играју старије жене и да се у коло уводи трудна жена како би година била родна.

Обичаји – Покладе. – Јабука: Костић Петар, 1984. - негатив, лајка; инв. бр. 38948, Етнографски музеј у Београду

Обичаји – Покладе. – Јабука: Костић Петар, 1984. - негатив, лајка; инв. бр. 38948, Етнографски музеј у Београду

Бела недеља. - Поскурице: непознати аутор, око 1950. Народни музеј Шумадије Крагујевац

¹⁹ Сребрица Кнежевић и Милка Јовановић, „Јарменовци“, Српски етнографски зборник књига LXXIII (1958): 111.
²⁰ Исто, 111.

Током ове седмице, а поготово у недељу на Покладе паљене су и ватре. „Ватре очи Белих поклада или на саме Покладе увече паљене су у многим селима Бачке. Окупљени око ватре, нарочито млади, прескакали су ватру и по веровању што више подскоче преко ватре толико високо ће пораста кудеља. Неки су прескакали ватру да би били здрави, а неки пак, ради родности поља и доброг усева”.²¹ Ове ватре су некад имале колективни карактер и палиле су се у центру села. Широко је распрострањено веровање у чистилачку и заштитну снагу ватре, па су веровања о њој незаобилазна и код других обичаја којима се желе заштитити људи, усеви и стока. Миленко Филиповић је забележио да се код српског становништва на Мајевици на ускршње Покладе палила смрека у кући.

Прескакање ватре - Беле покладе. – Лозовик: Милан Веселиновић, 2024. Народни музеј Ваљево

²¹ Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад: Музеј Војводине, 1996), 201.

Маскирана поворка иде кроз село на Беле покладе. – Лозовик: Милан Веселиновић, 2024. Народни музеј Ваљево

¹⁹ Сребрица Кнежевић и Милка Јовановић, „Јерменовци”, *Српски етнографски зборник књига LXXIII* (1958): 111.
²⁰ Исто, 111.

Женидба Краљевића Марка,
Марко и снаша на челу поворке.
–Сиринићка жупа:
др Александар Павловић, 2021.
Центар за нематеријално наслеђе Србије

Становници Сириничке жупе палили су обредне ватре (обичај познат као мавање кумбаре) за време обележавања Белих поклада који је сачуван до наших дана. Овај дан се прославља под називом Прочка, јер је то дан праштања када се мире завађени и праштају све увреде како би што чишћи ушли у период наступајућег поста. Један од најзначајнијих момената овог празника је и паљење обредних ватри такозвано *мавање* (махање) *кумбаре*.²² Кумбара је врста бакље од лесковог штапа на чијем се врху стављају гранчице од смреке, клеке или суве коре од дрвета трешње.²³ Кумбаре које се врте око себе представљају пламени мач анђела и окрећући их око себе пламеном, човек ствара заштиту од злих сила и тера из своје куће и од укућана зло које се нагомилало током године, правећи заштиту за целу годину. Сељани се у први сумрак окупљају у центру села носећи припремљене *кумбаре*, пале их и бацају на велику ватру. Паљење кумбарā симболизује терање злих сила које се по веровању плаше ватре, а обичај се сачувао до данашњих дана (нарочито у Штрпцу и Готовуши) и сада постоји и надметање у издржљивости, односно ко ће већу кумбару окретати око себе. За то време се певају традиционалне изворне народне песме из Сиринићке жупе. Након *мавања кумбара*, сви чланови породице се окупљају на заједничкој трпези која је испуњена разноврсним традиционалним народним јелима која се спремају од јаја, сира и других млечних прерађевина, јер сви треба да се 'омрсе' током заједничког обреда и сложено и у весељу уђу у пост који ће трајати до Васкрса.

Паљење кумбаре - Штрпци
извор: Kosovo online

Најупечатљивији обичај током ове седмице биле су поворке маскираних људи које су опходиле село у Балу недељу. Овај обичај је познат као Беле покладе (Велике покладе). Термин покладе се користи за дан који претходи вишедневном или вишенедељном посту. Тог дана се „покладује“, а чланови породице се окупљају и обављају заједнички обед, најчешће вечеру. Учесници обредних поворки су били најразличитије обучени и маскирани, а носили су различите реквизите којима су асоцирали и подстицали плодност (на пример мушкарац обучен као трудна жена). Најчешћи ликови у овим поворкама су били млада, младожења и

²² Податке о прочки и кумбари дала је етнолог Музеја у Приштини Мина Дармановић која је податке прикупила боравећи на терену у Сиринићкој жупи.

²³ Овај обичај уписан је у Националну листу нематеријалног културног наслеђа као жива пракса, <https://nkns.rs/cyr/popis-nkns/mavanje-kumbare>.

музичари којима су се придруживали најразличитије обучени учесници. Овакве обредне поворке забележили су истраживачи у многим крајевима Војводине и централне Србије. Фотографије Белих поклада са маском трудне жене и сватова, налазимо у монографији о Љигу,²⁴ а датоване су у 1937/38. годину. Становништво које је живело на граници две етногеографске целине Ваљевске Колубаре и Качера, сасвим сигурно је прихватало обичаје и једног и другог краја: „Тих дана су ишле по селу групе маскираних играча које су изводиле разне шале и игре, често еротичног карактера. То су били дани општег весеља. Приређиване су игранке. Младићи су се договарали неколико дана раније да „иду у машкаре“ и прикупљали потребне аљетке за то. Маскирани су ишли по селу и изводили шале. Раније је овај обичај стално одржаван, али после Другог светског рата изобичајен је. Одржавају га старији који су навикли на овај обичај”.²⁵ Овакве обредне поворке су мање биле заступљене у западној Србији и Подрињу, али народна окупљања на Покладе нису изостајала.²⁶

Беле покладе. – Остра: Mark Yuill, 2005. Народни музеј Чачак

²⁴ Драгослав Циле Марјановић, *Љиг, фото монографија* (Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2007), 196–197.

²⁵ Сребрица Кнежевић и Милка Јовановић, „Јарменовци“, *Српски етнографски зборник* књига LXXIII (1958): 111.

²⁶ Говорећи о обичајима Часних поклада у Семберији, Радмила Кајмаковчић је забележила само обичај да се свет скупља увече „на сијело“ и обичај се задржао до Другог светског рата. Међутим, говорећи о обичајима Срба на Мајевици, Миленко Филиповић износи да је некад био обичај да се за Ускршње покладе прави „дедо“, односно да се маскира један мушкарац који иде са мотком од куће до куће, а у кући где је „сијело“ чисте га. Он такође сматра да се некад управо на „сијелима“ изводила игра са маскирањем. Међутим, он не даје јасније чињенице о постојању оваквог обичаја.

Беле покладе. – Остра: Mark Yuill, 2005.
Народни музеј Чачак

Покладне маске су могле бити у облику животиња, а пре свега медведа и коња,²⁷ а обавезни реквизити су биле клепетуше и звона којима су дизали буку и по народном веровању растеривали нечисте силе. Поворке су ишле од куће до куће и добијале поклоне. У свим елементима који карактеришу Беле покладе присутни су магијски елементи којима се жели подстицати плодност усева, буђење природе, напредак и заштита од злих утицаја. Овакве обредне поворке биле су широко распрострањене у Банату, Срему, јужној Бачкој, Мачви, деловима централне Србије (са више етногеографских целина око Смедеревске Паланке, Крагујевца, Краљева, Чачка и Крушевца), а у мањој мери забележене су и у Рашкој области, јужним крајевима око Ниша, Прокупља и Лесковца.²⁸

²⁷ Неки истраживачи народне религије маскиране поворке доводе у везу са прецима чије се душе појављују у облику животиња, а такође постоји и теорија да преци могу да стимулишу плодност, па се и на овај начин покладне поворке повезују са култом плодности.

²⁸ Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији* (Београд: Етнографски музеј у Београду 2007), 111.

Маскирана поворка иде кроз село на Беле покладе. – Лозовик:
Милан Веселиновић, 2024. Народни музеј Ваљево

Друштвено-историјски процеси који су обележили другу половину 20. века на нашим просторима, у знатној мери су утицали на све сфере традиционалне културе, па и обичаја. Истражујући обичаје годишњег циклуса у Војводини 90-тих година прошлог века, Мила Босић констатује: „Данас се, у сваком случају, основни смисао маскирних поворки изгубио, али без обзира на то, у многим селима као обичај очуван је у континуитету све до савремених дана, па макар да се одржава само као зимско-пролећна атракција и није масован као у прошлим временима, када је у сваком случају представљао и део магије за плодност”.²⁹ Ово мишљење се може применити и на друге средине. Иако савремени човек нема потребе као његови преци (мислимо примарно на процес привређивања и све што је у вези са пословима везаним за пољопривреду), обичајна пракса се делимично задржала или обновила као што је случај са Белим покладама. Различити културни, друштвени, а последњих деценија и медијски утицаји допринели су да су се покладне поворке у неким срединама модификовале

²⁹ Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад: Музеј Војводине, 1996), 195.

и попримиле изглед западноевропских карневала,³⁰ а у другим, пак задржавају свој изворнији облик у којем се опходи село и примају дарови у шта смо се и сами уверили када смо на Беле покладе ове године посетили село Лозовик у општини Велика Плана.³¹

Лозовичке покладе се организују од 2005. године као реконструкција старог обичаја на иницијативу појединаца.³² Обредне поворке се формирају од дечака и младиће из села, а последњих година и из суседних села. Учесници поворке сами израђују маске од водене тикве и оне су у облику животиња са наглашеним језицима, роговима и брадама. Сви учесници поворке огрну се кожама, а обавезни реквизити су штап, клепетуше, бубањ и различите свирале направљене од тикве које производе велику буку. Једну поворку чини дванаест учесника од којих два имају свирале, а два бубњеве. Остали учесници носе штапове. Учесници покладне поворке поделе се у две групе и тако опходе село, а према договору посећују једно домаћинство. Када заврше планирани опход села, групе се састају на договореном месту где се пали ватра коју учесници поворке прескачу. Мештани села се спорадично укључују иако су Лозовичке покладе скоро две деценије веома препознатљиве и имају карактер културно-туристичке манифестације која је медијски веома добро испраћена.³³ Поред ових поворки на Беле покладе кроз село иду и мање групе маскиране деце (беле бабе) која носе плетене корпе, посећују домаћинства и изговарају: „Газдарице дај које јаје”. За свој труд добијају поклоне.

Маскирана поворка иде кроз село на Беле покладе. – Лозовик:
Милан Веселиновић, 2024. Народни музеј Ваљево

³⁰ Користећи савремене, а пре свега електронске медије као један од извора за изучавање ове теме (Фејсбук страница Општине Свилајнац и ТВ Јасеница Смедеревска Паланка) пронашли смо неколико прилога о Белим покладама у Свилајнцу које се већ 15 година организују и имају карактер карневала у којем учествују грађани различитог узраста и показују креативност при изради маске. Оно што их везује са традицијом је само време када се одржавају.

³¹ Етнологи Народног музеја Ваљево Наталија Марковић и Гордана Пајић и фотограф Милан Веселиновић, забележили су Лозовичке покладе које су организоване 17. марта 2024. године.

³² У смедеревском крају и Великој Плани ове покладне поворке су се називале: беле бабе, грађеници, маскирци. Реконструкција обичаја заслуга је етнолога Драгана Минића, а последњих година се организацијом бави фотограф Горан Јордански. Поред објављивања најаве у локалним медијима, штампа се и плакат, а програм објављује преко друштвених мрежа.

³³ ТВ Јасеница/ <https://www.youtube.com/watch?v=lopdTf10kmU> (преузето 3.4.2024.)

Покладне маска, Беле покладе. – Лозовик:
Милан Веселиновић, 2024. Народни музеј Ваљево

Беле покладе. – Остра: Mark Yuill, 2005.
Народни музеј Чачак

Консултујући релевантну литературу, музејску грађу и савремене медије, видимо да су Беле покладе у неким срединама сачувале континуитет, или су пак, обновљене и као такве заживеле. Поред већ поменутих Лозовичким поклада важне помена су и обновљене покладе у Чачку у чијој организацији је учествовао и Народни музеј Чачак. „Деца су се окупљала у просторијама КУД-а Абрашевић, маскирала се и уз бучно понашање обилазила град. Том приликом су улазила у службене градске просторије, културне институције и радње. У знак захвалности добијали су пригодне поклоне (слаткише, књиге, школски прибор)”.³⁴ КУД Абрашевић организовао је и такмичење маски на ниву Моравичког, Златиборског и Рашког округа, а награђивала се изворност.

³⁴ Снежана Шапоњић Ашанин, „Деца у обичајима и веровањима годишњег циклуса”, у *Музеј детињства*, ур. Делфина Рајић (Чачак: Народни музеј Чачак, 2013), 56.

Обичај маскираних обредних поворки негују становници општине Штрпци (Сиринићка жупа). Маскирана поворка назива се вучари и обједињује покладни ритуал и мит о краљевићу Марку. „Поворка почиње од јутарњих сати када маскирани младићи обилазе куће, певају песме чије су речи сугерисале домаћину да их дарује, јер вук више неће нападати њихову стоку. Жене су китиле вука разним тканинама, а давали су се и поклони у виду новца, сира, меса, сланине, вина, ракије, и других ђаконија. На челу дуге поворке младића у вучарским маскама иде младић маскиран у невесту *снашу* и *младожења*, а иза њих иду вучари, или сватови, свештеник, кум, девер, стари сват, гочобија, један или три „вука” испуњена сламом (вучју кожу испуњену сламом носе на мотки). Маскирање је главни део покладних обреда, јер се људи на тај начин боре против злих сила, које су им, по веровању, нанеле штету. Костими које носе вучари су разноврсни, израђени од коже, вуне и разних других материјала и за њихову израду је потребно и по неколико недеља. До данас, Вучари су се развили у велики маскенбал и дефиле главним сеоским улицама, који траје током целог дана. Ова поворка, коју чине маскирани коњаници и пешаци са дрвеним мачевима, штаповима и вилама прате *снашу* да је неко не би украо, симболично приказује женидбу краљевића Марка која се одвија у центру села где се обавља чин венчања, уз шалу, песму и игру у којој учествују углавном млади и деца”.³⁵

Потребу локалне заједнице да сачува обичај Белих поклада и да га пренеси на најбољи начин потврђује и упис обичаја „Женидба краљевића Марка” у Националну листу нематеријалног културног наслеђа Србије.³⁶

³⁵ Теренска грађа етнолога Музеја у Приштини Мине Дармановић забележена је у селу Готовуша 2015. године.

³⁶ Центар за нематеријално наслеђе Србије, <https://nkns.rs/cyr/popis-nkns/zhenidba-kraljevitsha-marka-pokladna-svadba-u-shtrpcu> (преузето 4. 4. 2024).

Женидба Краљевића Марка, Поп предводи сватове. – Сиринићка жупа:
др Александар Павловић, 2021. Центар за нематеријално наслеђе Србије

Лазарице

О Лазаревој суботи поворке девојака су опходиле село. Обучене у народну ношњу ишле су од куће до куће, играле и певале испред сваке куће. Број девојака је био различит од краја до краја, али увек непаран. Њихов узраст је варирао, па су негде то биле девојчице, а негде девојке пред удају. Ову обредну поворку су чиниле две основне групе учесника: Лазар и Лазарица, а друге су, како наводи Шпиро Кулишић, „предњарке и крошњарке које носе котарицу (крошњу) са цвећем и скупљају дарове”.³⁷ Девојка обучена у мушко одело назива се *Лазар*, а од додатних реквизита имала је штап и мач, док је *Лазарица* била обучена у женску одећу, а на глави је имала белу мараму или дувак.

Лазаричке песме су биле посвећене укућанима и кући, али и змијама, па се њиховим извођењем желео обезбедити напредак куће, здравље и заштита од змија. За свој труд народ их је награђивао даровима, а то најчешће јајима и другим прехранбеним намирницама (брашно, сланина) које су оне међусобно делиле.

Традиционални облик лазаричких поворки најдуже је и „најбоље очуван у сливу Јужне Мораве, док су у подручјима у којима се овај обичај затурио у лазарице почеле да иду Циганке”.³⁸ У време етнографског истраживања Ваљевске Колубаре, 90-тих година 20. века забележено је да су се у неким селима сачувале лазаричке поворке, чиниле су их мање групе жена „две-три Циганке” које су на Лазареву суботу ишле од куће до куће. Говорећи о народној игри овог краја, Оливера Васић се осврће и на лазаричке поворке и каже: „Старије Циганке, са понеком млађом (што је веома ретко) обилазе на Лазареву суботу куће код којих су у прошлости „играле лазарицу”. Игра лазарица није прецизирана и утврђена. Скокови, окрети и трупкање препуштени су слободној импровизацији играчице која то изводи уз пратњу свирке и песме. Занимљиво је да се старије Циганке ни данас не одричу обиласка кућа за Лазаревдан, примају дарове (углавном старе ствари), иако су материјално обезбеђене и добро одевене (претежно одећом из иностранства)”.³⁹ Према тадашњим истраживањима у Ваљевској Колубари су поред додола, једино обичаји везани за лазарице имали обредну игру и песму.

³⁷ Шпиро Кулишић, „Лазарице”, у *Српски митолошки речник*, ур. Богдан Ђурчин (Београд: Библиотека синтезе, Београд: Нолит), 204.

³⁸ Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, (Београд: Вук Караџић, 1990), 135.

³⁹ Оливера Васић, „Народне игре Ваљевске колубаре”, у *Истраживања 6 Ваљевска Колубара*, ур. Синиша Бранковић (Ваљево: Народни музеј Ваљево; Ваљево: „Милић Ракић”; Ваљево: Самоуправна интересна заједница друштвених делатности), 349.

У истом истраживању налазимо и податке о народном певању,⁴⁰ где се помињу и лазаричке песме, а једна забележена у Котешици гласи:

*Ова кућа богата,
Немерено дуката,
Млати момче јабуке,
Те намами девојче.
„Спремај цуро дарови,
ево иду сватови.”
Колко траве у планини,
Толико здравља овој кући.
„Играј, играј Лазарко,
Да те лепо даривам.
Прво редом шећ јајица,
Друго редом са парицом
Трећи редом са ситом,
Да је сита година.”*

Лазарице. – Трговиште: Петровић М., 1943.
стаклени негатив; 5,5x7,5; инв. бр. 4167,
Етнографски музеј у Београду

Лазарице су у прошлости радо примане у домаћинство (двориште), јер су оне биле весници пролећа и веровало се да доносе срећу.

Континуитет у истраживању ових обредних поворки у овом крају не постоји. Међутим, обичај се задржао до наших дана у неким ваљевским насељима, па смо за потребе ове изложбе забележили сећања о лазарицама у ваљевском градском насељу Баир.⁴¹ Становници овог насеља већ неколико деценија упражњавају овај обичај, а обредну поворку су некад чинили музичари (обавезно је ту био виолиниста и хармоникаш) и деца: „дечасти би се обукли као девојчице, а девојчице као дечасти”. Сви заједно су опходили српске и ромске куће по Баиру и суседном насељу Попучке,⁴² певали „лазарке”, пригодне песме и за то су добијали поклоне. Данас на Баиру има доста деце, па се тако формира и више лазаричких поворки коју чине деца старијег узраста, а за опход их припремају родитељи или старији укућани.

Лазарке на Баиру. – Ваљево: Момчило Данић, 2015. Из приватне колекције Момчила Данића

⁴⁰ Др Димитрије Големовић, „Народна музика Ваљевске Колубаре”, у *Истраживања 6 Ваљевска Колубара*, ур. Синиша Бранковић (Ваљево: Народни музеј Ваљево; Ваљево: „Милић Ракић”; Ваљево: Самоуправна интересна заједница друштвених делатности), 389–393.

⁴¹ У овом делу града живи већи број ромских породица, а о овом празнику говорио нам је Златомир Костадиновић (64) који је некад био и председник једног од више ромских удружења.

⁴² Ова поворка је понекад ишла на сам дан Васкрса. Разлози су били, како каже казивач, практичне природе, јер су музичари били запослени.

Лазарке на Баиру. – Ваљево: Момчило Данић, 2019. Из приватне колекције Момчила Данића

Обичај лазарица задржао се до наших дана и у јадарском селу Лешница. Реч је о две одвојене, ромске групе по три члана у којима су по две женске особе и један мушкарац који свира. Обучени су у савремену одећу и носе плетене корпе у које прикупљају дарове. Овај обичај лазарица забележила је етнолог Ана Чугуровић 2021. године⁴³ подсећајући да се у другим насељима овај обичај сасвим изобичајио.

Лазарице у ваљевском и лозничком крају на најбољи начин илуструју констатацију да су: „Ромкиње презеле ову обредну праксу тамо где су их Српкиње напустиле и врше опход насеља са више редукованим ритуалима од оних које су изводиле Српкиње”.⁴⁴

⁴³ Ана Чугуровић, „О лазарицама у Лешници”, у *Приче о нематеријалном културном наслеђу: (дис)континуитети у нематеријалном културном наслеђу Јадра*, ур.Снежана Нешковић Симић (Лозница центар за културу „Вук Караџић”), 19.

⁴⁴ Весна Марјановић, *Маске, маскирање и ритуали у Србији*, (Београд: Етнографски музеј у Београду) 2007), 164.

Обичај лазарица увек је имао колективни карактер, јер су у њему учествовали чланови целог села или засеока. Овај карактер се сачувао и до данас, а пре свега у оним срединама где постоји континуитет у практиковању обичаја. Лазарице данас представљају и део туристичке понуде неких крајева и у презентацију овог обичаја укључују се културно уметничка друштва и организују се забаве.⁴⁵ Потреба локалних заједница да овај обичај чувају и преносе, резултирала је уписом лазарица у Сиринићкој жупи⁴⁶ у Националну листу нематеријалног културног наслеђа Србије.⁴⁷

Лазарке. – Штрпце:
др Радивоје Младеновић, 2003.
Центар за нематеријално наслеђе Србије

Лазарке. – Лешница: Марко Андрић.
Центар за културу „Вук Караџић” Лозница

⁴⁵ Jelena Kozomara, <https://www.koprijanradio.com/zavet-proslosti-emisija-3-lazarice-obicaj-koji-neguju-samo-stanovnici-ovog-kraja/> (преузето 22. 3. 2024).

⁴⁶ Етнолог Мина Дармановић забележила је у селу Готовуша 2015. године: „Раније су у Лазарице ишле девојке стасале за удају, па је овај празник био прилика да се оне покажу – да буду виђене и свака Лазарица је своју ношњу сама ткала, шила и везла чиме се показивало колико је која вредна. Данас иду најмање по три девојчице из исте махале, и то обично сестре, комшинице, другарице различитог узраста, девојчице, а ношњу коју носе наследиле су од својих мајки и бака или су им је оне припремиле. Лазарке са собом носе *кукан* штап од леске који користе како би се одбраниле од дечака – момчића који их задиркују и хоће да им украду јаја из *крошње* – корпе.“

⁴⁷ Центар за нематеријално културно наслеђе Србије, <https://nkns.rs/cg/porpis-nkns/lazarice-u-sirinitshkoj-zhupi> (преузето 4. 4. 2024).

Додоле

Кроз историју, у различитим периодима и културним контекстима, земљорадња је играла кључну улогу у развоју људских друштава широм света. Узгајање биљака је био један од основних начина прехране. Развојем агркултуре створили су се и први услови за формирање насеља, друштава и раних цивилизација. Главни циљеви били су заштита интереса свих чланова заједнице и омогућавање економске стабилности.

Како би обезбедили сигурност заједници и успешност у земљорадњи многа рана друштва прибегавала су магијским обредима и ритуалима, верујући да на тај начин могу контролисати природне појаве и процесе, те заштитити се од болести и непогода које би могле угрозити усева. Слободно можемо рећи да су магија и земљорадња две области које су имале дубоку повезаност у историји људског друштва. Магија је пружала утеху у тој лажној нади да управо заједнице, својим понашањем, могу утицати на временске прилике.

Киша је неопходна за живот, обезбеђује воду за опстанак свих бића: растиње и усеви не могу напредовати без ње, а животиње и људи не би имале шта да пију. Има кључну улогу у регулисању климатских услова и од великог је значаја за очување биодиверзитета и производњу хране.

Киша има велики значај и у српској народној традицији. Била је предмет поштовања, а сматрало се да њом управља оноземаљска сила. Људи су због тога разним понашањем, ритуалима, обредима и поступцима покушавали да утичу на атмосферске појаве.

Један од таквих обреда који потиче још из давнина јесу поворке додола које су имале за циљ да призову кишу, у дугим периодима суше, или када није било довољно падавина за успешан опстанак и раст усева (између Ђурђевдана и Спасовдана, или Петровдана). Поворку додола чиниле су девојке, чији је број био променљив, а које су ишле селом, од куће до куће и уз обредне песме и игре призивале кишу.

Обред Додола у себи садржи снажне паганске елементе, па се због тога научници и етнологзи слажу да је настао у далекој прошлости и да има своје трагове још у родовском друштвеном уређењу. Етнологзи Слободан Зечевић и Миленко Филиповић, у књигама „Елементи наше митологије у народним обичајима уз игру” и „Трагови Перунског култа код Јужних Словена”, повезују Перуна, божанство грома, града и осталих атмосферских појава са обредом Додола. Лаза Костић у својој књизи „Народно глумовање” сматра да је Дода посебно божанство пролећа и природе, док Павле Софрић у књизи „Кратак преглед празновања годишњих времена код нас Срба” сматра да је Додо божанство влаге и растиња.

Овај магијски обред састоји се од више елемената који почивају на „хомеопатској или имитативној магији, која се заснива на принципу да слично изазива слично, или да можемо произвести коју год последицу зажелимо ако је само имитирамо“.⁴⁸

Први елемент на коме почива хомеопатска магија јесте маскирање главне додоле са венчићима од сезонског цвећа и гранама са лишћем, које имитира вегетацију. Од грана су се користиле липа, буква, храст, зова, врба и бршљан.⁴⁹ Свака од ових биљака имала је своја јединствена магијска својства. Врба је у српској народној култури симболизовала брз раст, здравље, плодност, а додола се китила њоме јер је често расла близу река.⁵⁰ Храст се доводио у везу са богом Перуном и сматрао се царем дрвећа.⁵¹ Бршљан је био симбол здравља и дуговечности и играо је важну улогу медијатора између људског света и натприродних бића.⁵² Гране зове употребљаване су као универзална заштита од злих сила.⁵³ Коприва се користила у магијским обичајима, јер је имала заштитну улогу и симболизовала плодност,⁵⁴ а липа се сматрала за свето дрво које доноси срећу.⁵⁵

Додоле. - Бања Ковиљача: аутор Др. Драгић, репродукција (1957) Усковски. - филм негатив; 6х9; инв. бр. 9950, Етнографски музеј у Београду

⁴⁸ Џејмс Џорџ Фрејзер, *Златна грана* (Београд: Иванишевић, 2003), 27.

⁴⁹ Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, *Словенска митологија, Енциклопедијски речник* (Београд: Zeptr book world, 2001), 158.

⁵⁰ Исто, 99–100.

⁵¹ Исто, 567.

⁵² Исто, 55.

⁵³ Исто, 215.

⁵⁴ Исто, 283.

⁵⁵ Исто, 340.

Додоле. - Бања Ковиљача: аутор Др. Драгић, репродукција (1957) Усковски. - филм негатив; 6х9; инв. бр. 9948, Етнографски музеј у Београду

Други елемент на коме почива хомеопатска магија је обилазак кућа, којим „прелаз Додола преко села треба да изазове облаке да пређу преко неба и пусте кишу“.⁵⁶

Трећи и основни елемент овог обреда је управо додолино понашање: „Група застане пред сваком кућом, Додола се обрће и игра, док остале девојке стоје у круг око ње и певају додолске песме, а домаћица изручи ведро воде на њу“.⁵⁷ Сматра се да што више капљица воде додола играњем распрши око себе, то ће више кише пасти. Управо тим поступком она жели да изазове кишу.

Као и у свим обредним поворкама, учесници на крају обреда бивају даровани од домаћина у знак захвалности. Обично су се даривали прехрамбени производи које су домаћини имали у кући. Сакупљене дарове учесници су делили међу собом, или су приређивали заједничку трепезу, гозбу. Почетком 20. века, са трансформацијом обичаја, учеснице поворке поред

наведених производа добијају и новац.

Ваљевска Колубара је богат ратарски крај, са погодним географским и климатским условима. У равничарским крајевима где протичу реке Колубара, Градац, Обница и Јабланица, становништво пре Другог светског рата бавило се претежно пољопривредом и сточарством. Они који су живели од пољопривреде обично су имали ситне поседе са ниским приносима, где су земљу обрађивали традиционалним ратарским оруђима попут дрвеног плуга и рала. Као и свуда у свету, на њихове приходе утицали су атмосферски услови, па је и становништво ваљевског краја прибегавало магијско-обредним ритуалима.

⁵⁶ Бранко Ђупурдија, *Аграрна магија у традиционалној култури Срба* (Београд: Етнографски институт САНУ, 1982), 33.

⁵⁷ Џејмс Џорџ Фрејзер, *Златна грана* (Београд: Иванишевић, 2003), 78.

Сестре Даница и Љубица Јанковић у својој књизи *Народне игре* (књига VIII из 1964. године), бележе да се у Колубарском округу четрдесетих година 20. века од магијско-обредних игара изводе Додоле. Ове игре изводе накићене Ромкиње уз песму и музику. Др Димитрије О. Големовић у свом раду „Народна музика Ваљевске Колубаре“⁵⁸ описује да додолске песме искључиво негују Роми. Певање додолских песама изводи се у облику једногласног певања и јавља се и у суседним областима у мање-више сличном облику.

*Иде киша преко њива,
Ми идемо преко села,
а кишица преко њива.
Једно зрно, пуно амбар.
Наша дода моли бога:
једно зрно, пуно амбар...
Иде киша преко њиве,
да нам расту кукурузи,
кукурузи и пшеница...⁵⁹*

*Додоле. - Бања Ковиљача: аутор Др. Драгић,
репродукција (1957) Усковски.
- филм негатив; 6х9; инв. бр. 9950,
Етнографски музеј у Београду*

Оливера Васић у свом раду „Народне игре Ваљевске Колубаре“⁶⁰ бележи да је овај обред после Другог светског рата скроз ишчезао у ваљевском крају и да до данас није обновљен. Нажалост, овај обред није ишчезао само у ваљевском крају, него и у осталим деловима Србије, и у највећој мери сагледава се као последица модернизације и индустријализације пољопривреде.

⁵⁸ Др Димитрије О. Големовић, „Народна музика Ваљевске Колубаре“, у *Истраживања VI Ваљевска Колубара*, ур. Сениша Бранковић (Ваљево: Народни музеј Ваљево, 1990), 389.

⁵⁹ Исто, 398.

⁶⁰ Оливера Васић, „Народне игре Ваљевске Колубаре“, у *Истраживања VI Ваљевска Колубара*, ур. Сениша Бранковић (Ваљево: Народни музеј Ваљево, 1990), 349.

*Циганке као додоло. - село Болман у Барањи:
Влаховић Митар, 1935. - стаклени негатив; 9х12;
инв. бр. 15265, Етнографски музеј у Београду*

Краљице

Поворка краљица своју обредно-магијску игру и песму изводи на хришћански празник Духове, иначе покретни празник који пада педесети дан по Ускрсу. Овај празник посвећен је Светом тројству (Бог Отац, Бог Син и Бог Свети Дух) па се зато назива и Свете Тројице и верници га празнују три дана.

Краљице су аграрно-пролећни обред, који би селу и домаћинствима које обилазе краљице требало да обезбеди добар род, плодност и заштиту усева од временских непогода, а самим тим обезбеди и економску стабилност и напредак заједнице. Овим обредом и ритуалним понашањем, како се верује у народу, на симболичан начин преноси се плодност и животна снага младих девојака на засађене усеве.

У поворци краљица учествовале су младе девојке које су за удају. „Свечано одевене и окићене удаваче приказивале су се селу у најлепшем светлу, а могле су саме да завире у домове потенцијалних кандидата за брак”.⁶¹

Проучавањем стручне литературе долазимо до закључка да су краљице обично обучене у бело, распуштене косе. На главама су имале венце од цвећа, који су могли стајати сами, или бити причвршћени на шешир, круну, папирну траку или капу. Уз цвеће су додавали и перје пауна или беле чапље. Неке су чак додавале и огледало да би се заштитиле од злих сила, док су друге на грудима носиле тробојку или тканицу.

Вук Стефановић Караџић дао нам је опис улога и ритуалних радњи које су краљице радиле током своје поворке: „О Тројицама иду од куће до куће те играју и пјевају краљице, које су састављене од 10 до 15 лијепо обученијех и накићенијех дјевојака. Једна се дјевојка (која ваља да је лијепа и средњег раста) међу њима назива *краљица*, друга *краљ*, трећа *барјактар*, а четврта *дворкиња*. Краљица се покрије бијелим пешкиром по глави и по лицу, краљ има на глави клобук искићен цвећем и у руци мач, а барјактар носи на копљу барјачић бијел и црвен. Кад дођу пред чију кућу, онда краљица сједне на малу столицу (какве су обично по Србији и Славонији) а дворкиња стане више ње, а остале дјевојке ухвате око ње коло као срп, па се окрећу на лијево ступајући по двије стопе у напредак и пјевајући. Краљ стоји на лиjevом крају кола, а барјактар на десном, али се они не хватају за коло, него краљ сам за себе (с лицем окренутим коловођи) једнако игра узмахујући и измичући се натрашке, а барјактар (с лицем окренутим заврћколи) с барјаком у руци игра пред колом. Поигравши тако мало, окрену се краљ и барјактар по једном сваки на свом мјесту, па онда отрче око свега кола, и дођу опет

⁶¹ Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова* (Београд: Нолит, 1991), 336–337.

сваки на своје мјесто, и почну наново играти. Најпре започну од краљеве куће; и прва пјесма што пред сваком кућом пјевају, заповиједа домаћици да изнесу краљици столицу, а онда започну пјевати редом свима (мушкоме и женском, маломе и великом) који се налазе у кући (ако ће их колико бити, оне ће свакоме особито и према њему припјевати).⁶²

Песме које су краљице изводиле различитог су садржаја, а текст песме односио се на лице коме се пева: свештеника, војника, ђака, укућане домаћинства (домаћина, домаћицу, момка за женидбу, девојку за удају, младог ожењеног човека, млађу удату жену, девојчицу, дечака, бебу, удовицу...).

„Укућани су понекад немилосрдни у захтевима коме све из породице да се пева, али су, за узврат, врло захвална публика: нетремице гледају у *краљице*, пажљиво прате певање и коментаришу текстове”.⁶³

Годишњи обичаји – краљице. - Непознато село у Војводини:
непознати аутор, 1959. негатив, лајка; инв. бр. 26378, Етнографски музеј у Београду

⁶² Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српскога* (Беч, 1867), 35–36.

⁶³ Оливера Младеновић, „Добранске краљице”, *Гласник Етнографског Института САНУ* књига 19–20 (1973): 131.

Неколико елемената овог обреда указује нам да је ово пролећно-аграрни обред. Први елемент почива на хомеопатској магији и састоји се од употребе венчића цвећа на главама девојака који имитира вегетацију, као код додола.

Други елемент је сама игра краљица, која по Слободану Зечевићу има своја ритуална значења: „Играчице су у колу играле око краљице. Сврха овог мађијског окруживања је била да се са краљице у средишту на играчице које је окружују, а посредно и на целу заједницу пренесе снага која зрачи из ње. Према усвојеном мишљењу у науци, мотив провлачења у игри је означавао обнављање живота. Мотив укрштања у игри са мењањем места тумачио се као акција две сексуалне снаге у стварању живота. Начин играња говори о аграрном обреду. То је ситно играње с повременим поскоцима, што је карактеристично за женско обредно играње у земљорадничким културама. Крупни кораци и скокови нису својство ових игара, изузев појединачног скока на крају игре, коме је циљ да постагне раст усева”.⁶⁴

Трећи елемент објашњен је забраном прекида обреда у кући домаћина. Бранко Ћупурдија у својој књизи *Аграрна магија у традиционалној култури Срба* даје нам тумачење народног веровања да ако краљице у време обреда стану са игром и песмом, тада ће стати напредовање домаћинства у коме се врши обред. Он наводи да краљице морају бити стално у покрету, јер тако условљавају и кретање у природи.

Под утицајем Српске православне цркве и њених забрана овај обичај је ишчезао, али захваљујући ентузијазму многих људи понова оживљава. Данас више нема аграрни значај, већ више културолошко-туристички карактер. Интересантно је и то што у новије време краљице пре поворке посте, причешћују се у цркви и одатле креће у поворку, где прво посећују свештеникову кућу. Један од таквих примера налазимо и у Руми.

Овај обичај ревитализован је у Руми, 1. јуна 2015. године, уз помоћ Петра Поповића, уметничког руководиоца Ансамбла народних игара и песама „Бранко Радичевић” из Руме, уз благослов Епископа сремског, господина Василија Поповића, а у сарадњи са Управом Храма Сошествија Светога Духа у Руми.

Општина Рума помогла је трогодишњи пројекат „Да и нашим шором краљице крену”, са циљем очувања изворне културне традиције српског народа на територији Војводине, односно Срема. Такође, циљ је био да се развије осећај значаја очувања културних (изворних фолклорних и музичких) тековина српског народа, посебно међу децом и младима, у намери да се ове тековине сачувају међу млађим генерацијама како би могле да се, у будућности, пренесе у наслеђе. Пројектом је предвиђено и да овај обичај добије временом ширу форму и постане туристичка атракција и бренд општине Рума.

⁶⁴ Слободан Зечевић, *Српске народне игре, порекло и развој* (Београд: Етнографски музеј, „Вук Караџић”, 1983), 73–74.

Краљице, Ансамбл народних игара и песама „Бранко Радичевић”. – Рума: Петар Поповић. Из приватне колекције Петра Поповића.

Поворка краљица је данас у Руми повезана са црквеном славом Храма Сошествија Светога Духа у Руми, која је на други дан Духова.

Краљице су девојке из ансамбла народних игара и песама „Бранко Радичевић” из Руме. У поворци учествују девојке из прве поставе ансамбла које имају око 14, 15 година. Обично учествују у поворкама три године узастопно, а онда препуштају свој посао новим, млађим девојкама, јер тада обично иду на факултет, удају се или запосле. Не обучавају их жене које су као младе учествовале у краљицама, него то чини шеф ансамбла. Девојке посте недељу дана пред сам одлазак у поворку, затим долазе на литургију да се причесте, добијају благослов од свештеника, а потом крећу у обилазак домаћинства.

Шеф ансамбла Петар Поповић објаснио нам је у разговору да је почетна идеја о ревитализацији овог обичаја на подручју Руме и његовог враћања народу потекла из семинарског рада где је проучавао поворке краљица на подручју Срема. Сакупивши релевантне податке о самом обичају затражио је благослов Епископа сремског, господина Василија Поповића, јер према обичају прва песма треба да буде за свештеника.

Оливера Младеновић у свом раду „Добранске краљице” бележи да су 1971. године у Добри, девојке одмах по изласку из цркве ишле прво у свештеникову кућу да играју.

Према речима Петра Поповића, уметничког руководиоца ансамбла, прва година им је била најтежа, јер народ није знао шта су краљице, морали су да објашњавају и уче суграђане какви су обичаји и ритуали везани за обред „Краљице”. Поповић наводи да посећују домаћинства која се пријаве, а обично су то домаћинства која у својој традицији отварају капије за Божић, за обичај Терање Божића. Како су године пролазиле тако је све више домаћинстава отварало своје капије краљицама, а забележене су и посете туриста, који само због овог обичаја долазе у Руму.

Захваљујући ентузијазму и посвећености људи да овај обичај поново заживи, поворка краљица ове 2024. године, има своју јубиларну десетогодишњу „шетњу” румским шоровима.

Краљице, Ансамбл народних игара и песама „Бранко Радичевић”. – Рума: Петар Поповић. Из приватне колекције Петра Поповића.

Чауш

У обичајима животног циклуса важно место припада свадбеним, за које се везују богата обичајна пракса, а присутни су и елементи народног глуматања са маскирањем. Свадбени обичаји имају веома изражену хијерархију учесника свадбе, као и посебне функције неких од њих. Један од најважнијих учесника у свадбеном ритуалу је чауш (чајо). Ово задужење добија млађи мушкарац са младожењине стране који са њим није у сродству. Реч долази из турског језика, а означавала је заповедника националне свечаности, али и низ других значења (као на пример извршни орган управе неког еснафа).⁶⁵ Чауш се најбоље сачувао у динарском културном појасу. Истраживачи свадбених обичја забележили су да се улога чауша разликовала од краја до краја и да се она понекад поклапала са другим улогама, као што је војвода и муштулугџија који имају сличне задатке на свадби.⁶⁶ Управо код ових измењених форми, чауш може бити у сродству са младожењом и то је најчешће зет (и поклапа се са улогом војводе) што је забележено и у ваљевском крају – Качери и Шумадији.

Миленко Филиповић истражујући обичаје Срба на Мајевици каже: „Ако је свадба ноћна, тада се иде право од невестине куће до младожењине и свадбом руководи чајо”, па наставља: „Чајо је човек који добро познаје обичаје и свадбени церемонијал, који уме да прави шале и има снажан глас. Обично свако село има по једног таквог човека који је нарочито способан за ту улогу; њега ће звати и другде, чак у десето село. Чајо мора добро да познаје све учеснике свадбене поворке и сродничке односе међу њима. Он заповеда кад треба да крену сватови, кад треба да седну и сл., али му обично домаћин куће даје миг”.⁶⁷ Да би успешно обављао свој задатак (увесељавао, забављао и водио свадбени протокол) чауш је морао имати снажан глас (грлат) и контролу над сопственим понашањем. Чауша од других учесника свадбе издваја његов изглед, јер је на глави имао високу капу „коју добија откупом у младином дому приликом кићења сватова. Капа је прављена од картона, украшена разнобојним тзв. гувернир папиром, са кићанкама и папирним тракама које висе низ леђа. Некада су ову капу украшавали и зечијим репом, звончићима и кашикама, прапорцима и сл”.⁶⁸ Чауш је увек био свечано обучен, па је у прошлости то било народно одело. У Јадру је обавезно везао бошчу (кецељу), а уместо традиционалне купасте капе данас носе шајкачу.⁶⁹

⁶⁵ Hrvatska enciklopedija (1941–1945), <https://hemu.lzmk.hr/Natuknica.aspx?ID=10265> (преузето 8.4.2024).

⁶⁶ Десанка Николић, „Чауш у свадбеном обреду Срба”, *Етно-културолошки Зборник*, књ.1 (1995): 141.

⁶⁷ Milenko S. Filipović, *Majevica: s osobitim obzirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1969 (Djela; knj. 34. Odeljenje društvenih nauka; knj. 19), 165.

⁶⁸ Снежана Томић Јоковић, *Чауш* (Сирогојно: Музеј на отвореном „Старо село” у Сирогојну, 2013), 21.

⁶⁹ О томе нам је говорио Миловановић Раденко Раде (1960) из села Воћњак (Лозница) који је почео да се бави послом чауша од 1980. године. Његова обавеза је да забавља, али и да „води све обичаје на свадби”. Са чутуром коју носи позивао је пријатеље да дођу увече како би се обавио обичај ломљења пријатељског колача.

Како би изгледао што смешније стављао би на себе кашике, паприке, бели лук или краставац којим потенцира на својој мушкости. Чауш је добијао поклоне (ћебе, кошуља, пешкир и чарапе) од младожењине и младине мајке, које су му качили на леђа. Важан реквизит чауша је и чекић који је окићен пешкиром, а користи га при оглашавању одређеног свадбеног ритуала. Понекад се у те сврхе користио и добош. Активности чауша почињу позивањем сватова за шта је користио чутуру, а настављају се ношењем младиних дарова дан пре свадбе, организовањем свадбене поворке, најављивањем доласка сватова код младе, а учествовао је и у чину уласка младе у нови дом. „У прошлости за време вечере, после треће здравице постојао је обичај приказивања дарова и части. Дар је у неком предмету, а част у храни. То је чинио чауш уз шалу и смех, приказујући прво дарове кума, старог свата, а онда осталих”.⁷⁰

Гуслар и чауш.
– Ариље: Влаховић Митар, 1936.
стаклени негатив; 9x12;
инв. бр.15541,
Етнографски музеј у Београду

Чауш Раденко Миловановић. - Воћњак код Лознице: непознати аутор.
Из приватне колекције Раденка Миловановића

⁷⁰ Александар Ђурђев, Рађевина: обичаји, веровања и народно стваралаштво, <https://www.rastko.rs/rastko-drina/ljudi/adjurdjev-radjevina/index.html>, 33.

Изглед чауша, реквизити које је користио, начин комуникације са учесницима свадбе, потврђују његову магијско-религијску улогу у свадбеном обичају. Он дакле, скреће пажњу на себе и тако „штити младенце” од дејства злих сила. Међутим, он представља посредника између два света, што се пре свега види у процесу даривања. Давање поклона које прати све елементе свадбе, представља приношење жртве. Улога чауша је да „давалац жртве” успостави мост са вишим силама (духовима предака) који се по правилу требају умилостивити. Као и у другим обичајима у којима се користе маске и маскирање (коледари, покладе) онај ко је носи преко њих добија надприродне моћи и тако може да се супротстави злим духовима и демонима.

У новије време изворна функција чауша се много изменила и у неким крајевима изгубила. Данас је он у улози домаћина свадбе и прати све протоколе са повременим убацивањем понеке шале. На основу литературе и теренске грађе видимо да се овај обичај задржао у ужичком и лозничком крају. Ужички чауши су савремено обучени и понекад носе капу, док чауш из села Воћњак код Лознице и даље носи народно одело, шајкачу на глави и обавезно веже бошчу (кецељу).⁷¹ Промене у обичајној пракси везане за свадбене обичаје нужно су утицале и на улогу чауша у свадбеном ритуалу.

Чауш Раденко Миловановић. - Воћњак код Лознице:
непознати аутор.
Из приватне колекције Раденка Миловановића

⁷¹ Посао чауша се данас обавља уз финансијску надокнаду, а као и некад чауша позивају из различитих крајева. Чаушке капе данас се продају у специјализованим продавницама где се купује опрема за свадбу.

Закључак

У традиционалној култури постоје обичаји за које су карактеристичне маскиране обредне поворке. Такви обичаји се најчешће везују за аграрни култ и годишње циклусе у природи и они су у својим првобитним фазама, у временима кад су настајали, имали обредну и магијску функцију чији је циљ био да ритуалима и одређеним понашањем изазову и обезбеде напредак и задовољење општих интереса заједнице и друштва.

Музејска презентација и каталог бавили су се следећим обредним поворкама и обичајима:

- **Коледарске поворке** кретале су се селом од куће до куће, почев од Божића па до Богојављења, од 25. децембра до 7. јануара. Тај период називао се још и Некрштени дани, јер се односио на период године када Исус Христ још није био крштен, па се веровало да је то доба када се појављују разна зла митска бића и демони. Циљ коледарских поворки био је да отерају зле силе и караконцуле, које су се тада појављивале, како би обезбедиле домаћину благостање у следећој, наступајућој години.
- **Вертепске поворке** у српској култури представљају облик народне, поетско-драмске представе, у којој је представљен догађај рођења Исуса Христа. Вертепска поворка креће у обилазак кућа на Бадње вече. У кућама носиоци вертепа певају песме посвећене Христовом рођењу. Поред песама, сваки учесник ове поворке има и своју драмску улогу. Вертепи су домаћинима честитали Бадње вече и Божић.
- У седмици пред Велики пост (Васкршњи пост) обележаване су **Беле Покладе** које карактерише обиље хране, опште весеље, разузданост, праштање и маскиране поворке (комедијашаи, шилкани, беле бабе, мачкаре, машкаре, плашила, прочке), чији су учесници били најразличитије обучени и маскирани. У свим елементима покладних поворки присутни су магијски елементи којима се жели подстицати плодност усева, буђење природе, напредак и заштита од злих утицаја.

- **Поворке лазарица** ишле су на Лазареву суботу, а чиниле су их девојчице или девојке пред удају. Опходиле су домаћинства, певале пригодне песме и играле, а за узврат су добијале дарове.
- **Поворке додола** су имале за циљ да призову кишу, у дугим периодима суше, или када није било довољно падавина за успешан опстанак и раст усева (између Ђурђевдана и Спасовдана, или Петровдана). Поворку додола чиниле су девојачке, чији је број био промењив, а које су ишле селом, од куће до куће и уз обредне песме и игре призивале кишу.
- **Поворка краљица** своју обредно-магијску игру и песму изводи на хришћански празник Духове. Краљице су домаћинствима у селу требале да обезбеде добар род, плодност и заштиту усева од временских непогода. Овим обредом, како се верује у народу, на симболичан начин преноси се плодност и животна снага младих девојачка на засађене усеве.

Поред обичаја из годишњег циклуса, елементе народног глуматања и маскирања, налазимо и у обичајима животног циклуса, а реч је о свадбеним обичајима. Један од најважнијих учесника у свадбеном ритуалу је чауш који се од осталих учесника издвајао управо својим изгледом. Обавезни реквизити чауша били су капа и чекић, а његова улога је била да руководи свадбеним протоколом и да увесељава сватове. Чауш је имао магијско-религијску улогу у свадбеном обичају, да својим изгледом скрене пажњу на себе и тако заштити младенце од злих сила.

Наведени обичаји и маскиране поворке временом су губиле своју примарну функцију верског обичаја, а приоритет је постао њихов друштвени карактер. Многи од њих данас су обновљени, па чак је и створена традиција у неким срединама, где су присутни елементи карневалског карактера.

Имајући све ово у виду, маскиране обредне поворке и даље су део идентитета одређених локалних заједница која их чува и преноси, као део живог наслеђа, тако да су неки од ових обичаја уписани у Националну листу нематеријалног културног наслеђа.

Summary

In the traditional culture, there are customs for which mask ritual processions are specific. Those customs are most frequently related to an agriculture cult and annual cycles in nature. In their original phases, in the times they have been being set up, they have had ritual and magic function and their aim has been to induce and provide progress and satisfaction of general interests of the community and society by rituals and a particular behavior.

Museum presentation and the catalogue have dealt with the following ritual processions and customs:

- **Koliada (Carolers)** processions had been going through the village from one house to the other one, from Christmas to the Epiphany, from December 25th to January 7th. That period was also called Unbaptized Days, In the houses the verteps sang the songs dedicated to Jesus Christ's birth, because it was related to the period of the year when Jesus Christ had not been baptized yet. According to that, it was believed that various evil mythical creatures and devils appeared at that time. The aim of Koliada processions was to drive away evil powers and kallikantzaros, which emerged at that time, and to provide prosperity to the householder in the following, new year.
- **Vertep processions** in Serbian culture present the form of folk, poetic and drama performance and in them, the event of birth of Jesus Christ was presented. Vertep procession started to visit houses on Christmas Eve. In the houses, they sang the songs dedicated to the birth of Jesus Christ. Beside songs, each member of this procession also had the drama role. Verteps congratulated Christmas Eve and Christmas to the householders.
- In the week before the Great Fast (Easter Fast), **White Slavic Carnival** was held which was characterized by food abundance, general joy, profligacy, forgiveness and masked processions (comedians, shilkans, White Grandmothers, costume balls, machkare, mashkare, scarecrows, prochka), and the participants were dressed in various clothes and costumes. Magic elements for inciting fertility of the crops, awakening of nature, progress and protection from evil influence were present in all the elements of these carnival processions.

- **Lazarice processions** went on Lazar's Saturday, and girls or girls who were about to get married were the participants. They visited households, sang appropriate songs and danced, and they got presents in return.
- **Dodola processions** had an aim to summon rain either in the long periods of droughts, or when there were no enough precipitations for a successful survival and growing of the crops (between St George's Day and Salvation Day, or St Peter's Day). Girls took part in the Dodola procession, and their number was variable. They were going through the village, from one house to another one, and by singing ritual songs and dances, they summoned rain.
- **Queen procession** performed their ritual-magic dance and song on the Christian holiday of the Spirits. Queens should have provided abundant harvest, fertility and crops protection from weather disaster. By this ritual, as it was believed among people, fertility and vital power of young girls was transferred to planted crops.

Besides customs from the annual cycle, we also find elements of folk acting out and masquerade in the customs of life cycle, in fact in wedding customs. One of the most important participants in the wedding ritual is Chaush who was different from the other participants by his appearance. Required Chaush's equipment were a cap and a hammer, and his role was to lead wedding protocol and to amuse guests. Chaush had magic-religious role in the wedding custom, to turn attention to himself and protect bridegroom and bride from evil powers.

The above mentioned customs and masked processions were losing their original function of a religious custom, and priority became their social character. Many of them have been renewed nowadays, and in some areas, tradition was made, where elements of the carnival character are present.

Having all this in mind, masked ritual processions present the part of the specific local communities even now and they cherish and transfer them, as the part of living heritage, so, some of them are recorded in the National list of Non-Material Cultural Heritage.

Литература

- Антонијевић, Драгослав. *Дромена*. Београд: САНУ, Балканолошки институт, 1997.
- Бандић, Душан. *Народна религија Срба у 100 појмова*. Београд: Нолит, 1991.
- Босић, Мила. *Годишњи обичаји Срба у Војводини*. Нови Сад: Музеј Војводине, 1996.
- Васић, Оливера. „Народне игре Ваљевске Колубаре”. У *Истраживања VI Ваљевска Колубара*. Уредник Синиша Бранковић, 349. Ваљево: Народни музеј Ваљево, 1990.
- Вујић, Борислав. „Вертепи у Ваљево”. *Велики народни календар за просту 1997 (1997)*: 224.
- Големовић, Димитрије. „Народна музика Ваљевске Колубаре”. У: *Истраживања VI Ваљевска Колубара*. Уредник Синиша Бранковић, 389–398. Ваљево: Народни музеј Ваљево, 1990.
- Ђорђевић, Драгутин. „Живот у обичају народни у Лесковачкој Морави”. *Српски етнографски зборник* књ. 70 (1958): 327.
- Зечевић, Слободан. „Елементи наше митологије у народним обредима уз игру”. *Радови V* (1973): 60–61.
- Зечевић, Слободан. „Народне игре источне Србије”. *Гласник Етнографског музеја у Београду* бр. 41 (1977): 141-164.
- Зечевић, Слободан. „Обичаји и веровања”. *Гласник Етнографског музеја у Београду* бр. 44 (1980): 163-172.
- Зечевић, Слободан. *Српске народне игре, порекло и развој*. Београд: Етнографски музеј, „Вук Караџић”, 1983.
- Кнежевић, Сребрица и Милка Јовановић. „Јарменовци”. *Српски етнографски зборник* књига LXXIII (1958): 1-138.
- Кулишић, Шпиро. „Лазарице”. У *Српски митолошки речник*. Уредник Богдан Ђурчин, 204. Београд: Библиотека Синтезе, Нолит, 1970.
- Марјановић, Весна. *Маске, маскирање и ритуали у Србији*. Београд: Етнографски музеј, 2007.
- Младеновић, Оливера. „Добранске краљице”. *Гласник Етнографског Института САНУ* књига XIX–XX (1973): 121-147.
- Недељковић, Миле. *Годишњи обичаји у Срба*. Београд: Вук Караџић, 1990.
- Николић, Десанка. „Чауш у свадбеном обреду Срба”. *Етно-културолошки зборник* књига I (1995): 140-147.
- Стефановић Караџић, Вук. *Живот и обичаји народа српскога*. Беч, 1867.
- Толстој, Светлана М. и Љубинко Раденковић. *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Београд: Zepher book world, 2001.

- Томић Јоковић, Снежана. *Чауш*. Сирогојно: Музеј на отвореном „Старо село” у Сирогојну, 2013.
- Ђупурдија, Бранко. *Аграрна магија у традиционалној култури Срба*. Београд: Етнографски институт САНУ, 1982.
- Filipović, Milenko. *Majevica: s osobitim obzirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1969 (Djela; knj. 34. Odeljenje društvenih nauka; knj. 19).
- Фрејзер, Џејмс Џорџ. *Златна грана*. Београд: Иванишевић, 2003.
- Чугуровић, Ана. „О лазарицама у Лешници”. У *Приче о нематеријалном културном наслеђу: (дис)континуитети у нематеријалном културном наслеђу Јадра*. Уредник Снежана Нешковић Симић, 19. Лозница: Центар за културу „Вук Караџић”, 2021.

Електронске књиге и извори

- Ђурђевић, Александар. *Рађевина: обичаји, веровања и народно стваралаштво*. <https://www.rastko.rs/rastko-drina/ljudi/adjurdjev-radjevina/index.html> (преузето 10 .4. 2024.).
- Центар за нематеријално културно наслеђе Србије. <https://nkns.rs/cyg/popis-nkns/lazarice-u-sirinitshkoj-zhupi> (преузето 4. 4. 2024.).
- Kozomara, Jelena. <https://www.koprijanradio.com/zavet-proslosti-emisija-3-lazarice-obicaj-koji-neguju-samo-stanovnici-ovog-kraja/> (преузето 22. 3. 2024.).
- Марјановић, Весна. *Вертеп или Бетлехем*. https://www.academia.edu/39359149/Vertep_ili_betlehem (преузето 1. 2. 2024.).
- ТВ Јасеница. <https://www.youtube.com/watch?v=IopdTF10kmU> (преузето 3. 4. 2024.).
- Hrvatska enciklopedija (1941–1945). <https://hemu.lzmk.hr/Natuknica.aspx?ID=10265,207> (преузето 8. 4. 2024.).

katalogizacija

